

INTERNET BANKING: ΝΟΜΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΡΑΠΕΖΙΚΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ⁽¹⁾

ΓΙΩΡΓΟΥ Ν. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

Δ.Ν., Δικηγόρου

Ειδικού Επιστήμονα στο Τμήμα Νομικής
του Πανεπιστημίου Αθηνών

1. Εισαγωγή

Σύμφωνα με την Ένωση Ελληνικών Τραπεζών⁽²⁾ ως ηλεκτρονική τραπεζική νοείται “οποιαδήποτε εμπορική συναλλαγή που διεξάγεται μεταξύ της τράπεζας και των πελατών της διαμέσου ηλεκτρονικών δικτύων και βοηθάει ή οδηγεί στην πώληση τραπεζικών υπηρεσιών/προϊόντων”. Όταν αυτές οι εμπορικές συναλλαγές πραγματοποιούνται μέσω του παγκόσμιου διαδικτύου - Internet⁽³⁾, τότε γίνεται λόγος για Διεξαγωγή Τραπεζικών Συναλλαγών μέσω Διαδικτύου (internet banking). Στην παρούσα μελέτη, αν και εξετάζονται κυρίως νομικά προβλήματα που ανακύπτουν κατά την παροχή υπηρεσιών

“retail banking” (τραπεζικές υπηρεσίες προς καταναλωτές - βλ. παρακάτω), αρκετοί από τους προβληματισμούς ισχύουν και για την παροχή υπηρεσιών σε επιχειρήσεις (business to business).

Η ανάγκη για επέκταση των δραστηριοτήτων των τραπεζών στο Internet είναι πλέον αναμφισβήτητη, αφού ήδη οι περισσότερες τράπεζες παρέχουν στους πελάτες τους και αυτήν τη δυνατότητα⁽⁴⁾. Δεδομένης της παγκόσμιας εξάπλωσης του Internet, αντίστοιχη είναι και η εξάπλωση του Internet Banking: Με βάση στοιχεία του 2002⁽⁵⁾ οι χρήστες παγκοσμίως υπολογίζονται σε περίπου 121 εκατομμύρια, ενώ το 65% των εν λειτουργία τραπεζών δραστηριοποιείται και μέσω internet banking⁽⁶⁾. Οι εκτιμήσεις για τον αριθμό των χρηστών⁽⁷⁾ είναι συνά-

⁽¹⁾ Εκτίθενται συνοπτικά κομβικά νομικά ζητήματα που αναπτύχθηκαν στο σεμινάριο “Τραπεζικές συναλλαγές μέσω διαδικτύου: Νομικά προβλήματα”. Το σεμινάριο διεξήχθη από τον γράφοντα στο Ινστιτούτο της Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών, το Δεκέμβριο 2002 και τον Ιούνιο 2003.

⁽²⁾ Ένωση Ελληνικών Τραπεζών, *e-Banking*, ειδική έκδοση, 2000.

⁽³⁾ Για το Internet και τον ιδιαίτερο τρόπο επικοινωνίας βλ. Καρράκωστα, *Δίκαιο και Internet*, 2003, σελ. 3 κ.ε.π. και Γιαννόπουλο, *Ροή πληροφοριών στο Διαδίκτυο, τεχνολογία και νομικές ρυθμίσεις*, 2002, σελ. 31 κ.ε.π.

⁽⁴⁾ βλ. Χριστοδουλόπουλο, *Τράπεζες και ηλεκτρονικό εμπόριο*, σε ΔΕΕΤ, 25-26, 2001, σελ. 122. Για την επέκταση στα ψηφιακά δίκτυα αγορών βλ. και Κύρση, *Τεχνολογικός σχεδιασμός και κοινωνική οργάνωση της ψηφιακής επιχείρησης*, 2001 σελ. 387 κ.ε.π.

⁽⁵⁾ Αναλυτικά στοιχεία για την παγκόσμια και ευρωπαϊκή εξάπλωση, τις δαπάνες και τους χρήστες στην Ελλάδα του internet banking κλπ. βλ. στους σχετικούς πίνακες στην ιστοσελίδα της Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών: www.hba.gr

⁽⁶⁾ Ως πρώτη τράπεζα που δραστηριοποιήθηκε στο Internet αναφέρεται η Wells Fargo το 1995, ενώ από τον Οκτώβριο 1995 η Security First Network Bank λειτουργεί αποκλειστικά και μόνο στο Internet. βλ. και Reed C., *Legal Regulation of Internet Banking: A European Perspective*, 1996.

⁽⁷⁾ βλ. έρευνα για το internet banking του Οικονομικού Ταχυδρόμου της 20.7.2002, σύμφωνα με την οποία για την Ελλάδα οι χρήστες internet banking εκτιμώνται σε 134.000, αριθμός που αντιστοιχεί στο 14% των χρηστών Internet. Στις ΗΠΑ internet banking χρησιμοποιεί το 18% των χρηστών του Internet, ενώ στην Ευρώπη το 31%. Στην ίδια έρευνα αναφέρεται και η χρονική σειρά έναρξης δραστηριοτήτων internet banking από τις ελληνικές τράπεζες: α) Εγνατία (1997), β) Alpha (1998), γ) Eurobank (1999), δ) Πειραιώς, Κύπρου και Εθνική (2000), ε) Nova και Citibank (9/2000), στ) Εμπορική (4/2001), ζ) Λαϊκή (6/2001).

τηση της χαμηλής διείσδυσης του Internet στην Ελλάδα⁽⁸⁾. Πάντως η δραστηριότητα μέσω Internet πρέπει να διαχωριστεί από παρόμοιες μεθόδους διεξαγωγής τραπεζικών συναλλαγών, όπως phone banking, mobile banking, PC banking και TV banking:

α) Στη μέθοδο σταθερού τηλεφώνου (*phone banking*) ο χρήστης συνδέεται, με απλή τηλεφωνική σύνδεση φωνητικής τηλεφωνίας, με το ειδικό αυτοματοποιημένο σύστημα της τράπεζας. β) Στη μέθοδο κινητού τηλεφώνου (*mobile banking*) χρησιμοποιείται κινητό τηλέφωνο ή άλλη παρόμοια συσκευή, η οποία διαθέτει δυνατότητα αμφίδρομης επικοινωνίας. γ) Στη μέθοδο προσωπικού υπολογιστή (*PC banking*) ο χρήστης συνδέεται με τον προσωπικό του υπολογιστή απευθείας με τα υπολογιστικά συστήματα της τράπεζας, χωρίς την παρεμβολή άλλου δικτύου, όπως π.χ. το Internet. δ) Στη μέθοδο αμφίδρομης τηλεόρασης (*TV banking*) χρησιμοποιείται τηλεοπτική συσκευή με δυνατότητα αμφίδρομης επικοινωνίας, συνδεδεμένη συνήθως με συνδρομητικό τηλεοπτικό δίκτυο.

Από πλευράς marketing κύριος στόχος των τραπεζών είναι η στροφή της ήδη υφιστάμενης πελατείας προς το internet banking. Επομένως ορθότερη μέθοδος μέτρησης είναι η ανά κατάσταση καταγραφή των χρηστών που στρέφονται στο internet banking. Αλλωστε ο συνολικός όγκος συναλλαγών μέσω internet banking παραμένει κάτω από το 1% του συνολικού όγκου των συναλλαγών και χρησιμοποιείται κυρίως μόνο για απλή ενημέρωση ή το πολύ για πληρωμή λογαριασμών.

Στα πλεονεκτήματα του internet banking συγκαταλέγονται οι συναλλαγές εκτός ωραρίου, η αποφυγή “ουράς” και η αποσυμφόρηση των ταμείων, η ανάπτυξη νέων γεωγραφικών αγορών (όπως π.χ. οι ομογενείς στο εξωτερικό), η ευκολότερη προώθηση νέων προϊόντων, η εξοικονόμηση κόστους και η καλύτερη γνώση των πελατών. Στα μειονεκτήματα αναφέρονται το επισφαλές των συναλλαγών και, ειδικά για την Ελλάδα, η χαμηλή διείσδυση του Internet. Επιπρόσθετα, από πλευράς διοικητικού σχεδιασμού των τραπεζών, η διεξαγωγή

συναλλαγών μέσω Internet επιβάλλει ειδικές συνθήκες για τη διαχείριση των κινδύνων και την πληροφόρηση της διοίκησης. Πιθανώς μάλιστα απαιτείται η δημιουργία ειδικού τμήματος ηλεκτρονικής τραπεζικής και διαχωρισμός αρμοδιοτήτων, ιδίως προκειμένου να τηρηθεί η νομοθεσία προστασίας προσωπικών δεδομένων (βλ. παρακάτω). Πρακτικά, απαιτείται ειδική εκπαίδευση του προσωπικού και των πελατών και ενδελεχής έλεγχος των τρίτων, στους οποίους ανατίθενται υπεργολαβίες (*outsourcing*) και μεταβιβάζονται δεδομένα. Περαιτέρω απαιτούνται ειδικά μέτρα ασφάλειας, όπως η χρήση κρυπτογραφίας, ψηφιακών υπογραφών και συνθηματικών και η διαχείριση προγραμμάτων και μεθόδων προστασίας από ιούς και κακόβουλες επιθέσεις προς τα πληροφοριακά συστήματα.

2. Το γενικό ρυθμιστικό πλαίσιο

Η αρχική σκέψη ότι οι δραστηριότητες internet banking πρέπει να υπαχθούν, πέραν των γενικών ρυθμίσεων για τη διεξαγωγή τραπεζικών συναλλαγών, και στις ειδικές ρυθμίσεις για τις ηλεκτρονικές πληρωμές δεν οριοθετεί πλήρως το πρόβλημα. Η φύσει παγκόσμια διάσταση του Internet επιβάλλει οποιαδήποτε εμπορική - επιχειρηματική δραστηριότητα σε αυτό να εξετάζεται υπό το πρίσμα της διεθνούς δραστηριότητας και επομένως στην περίπτωση του internet banking πρέπει να εξετάζεται το ρυθμιστικό πλαίσιο της διασυνοριακής παροχής τραπεζικών και χρηματοοικονομικών υπηρεσιών. Σε αυτή την περίπτωση τα παραδοσιακά εργαλεία του θετικού δικαίου ίσως δεν είναι επαρκή και ίσως άλλες μέθοδοι, όπως η αυτορρύθμιση (*self-regulation*), η συρρύθμιση (*co-*

⁽⁸⁾ Βλ. και σχετική έρευνα του Ινστιτούτου Οπτικοακουστικών Μέσων (Καθημερινή 19.10.2003), σύμφωνα με την οποία για το 2001 το ποσοστό διείσδυσης στα ελληνικά νοικοκυριά δεν ξεπερνούσε το 10%, όταν ο μέσος όρος των τότε 15 χωρών της ΕΕ ήταν 37,5%.

⁽⁹⁾ Πρόκειται για μεθόδους γνωστές κυρίως σε αγγλοσαξονικό περιβάλλον δικαίου: Στην *αυτορρύθμιση* συνεργάζονται για την επί-

regulation)⁽⁹⁾ ή και η βοήθεια από την ίδια την τεχνολογία⁽¹⁰⁾ είναι απαραίτητες.

2.1. Internet banking και τραπεζική νομοθεσία

Όπως όλες οι τραπεζικές υπηρεσίες, και το internet banking, ως παροχή τραπεζικών υπηρεσιών ιδίως προς καταναλωτές, υπάγεται στην εποπτεία των Κεντρικών Τραπεζών και τις σχετικές Οδηγίες της ΕΕ για τα πιστωτικά ιδρύματα. Επομένως ισχύει η νομοθεσία για τα χρηματοδοτικά και πιστωτικά ιδρύματα⁽¹¹⁾, που κατά τα γνωστά συνοψίζεται α) στην εποπτεία⁽¹²⁾ της Κεντρικής Τράπεζας, β) στις διατάξεις για τον περιορισμό του σκοπού και των ποσοστών συμμετοχής φυσικών ή νομικών προσώπων σε πιστωτικά ιδρύματα ή της συμμετοχής των πιστωτικών ιδρυμάτων σε άλλες επιχειρήσεις και γ) στις ειδικές διατάξεις για τη δημοσιοποίηση των

τευξη ρυθμιστικής ισορροπίας οι εμπλεκόμενοι φορείς (εδώ π.χ. τράπεζες), στη *συρρόθμιση* συνεργάζονται οι φορείς με τις εποπτικές αρχές (εδώ π.χ. κεντρικές τράπεζες), αλλά και με τους αποδέκτες των προϊόντων ή/και των υπηρεσιών (π.χ. καταναλωτικές οργανώσεις). Πρακτικό αποτέλεσμα είναι η υιοθέτηση κωδίκων δεοντολογίας (πρβλ. άρ. 7 Ν. 2396/96 και άρ. 16 Οδηγίας 2000/31) και διεθνών πρακτικών που ρυθμίζουν κάποια συναλλακτική δραστηριότητα σε διεθνές επίπεδο. Πρβλ. και τη σχετική πρωτοβουλία (Πράσινη Βίβλο) της ΕΕ για να τεθεί σε εφαρμογή Οδηγία-πλαίσιο για την αυτορρύθμιση και τους κώδικες δεοντολογίας.

⁽¹⁰⁾ Βλ. Γιαννόπουλο, ο.π.π. σελ. 133 κ.επ.

⁽¹¹⁾ Για τις προϋποθέσεις ίδρυσης βλ. και www.bankofgreece.gr. Οι ίδιες προϋποθέσεις θα ισχύσουν και για ιδρύματα που επιθυμούν να προσφέρουν υπηρεσίες internet banking. Η έννοια της εγκατάστασης θα κριθεί σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις της τραπεζικής νομοθεσίας (πρβλ. άρθρο 20 της Οδηγίας 2000/12). Για την εποπτεία του internet banking βλ. Gkoutzinis A., *The Prudential Supervision of Internet Banking in the United Kingdom – Is the “Basel Approach” finding its way through National Regulations?*, JIBL, 2002, σελ. 249.

⁽¹²⁾ Στην έννοια της εποπτείας περιλαμβάνονται ο ορισμός των ιδίων κεφαλαίων των πιστωτικών ιδρυμάτων (ΠΔ/ΤΕ 2053/92), ο έλεγχος της φερεγγυότητας (ΠΔ/ΤΕ 2054/92), της ρευστότητας, της κεφαλαιακής επάρκειας (ΠΔ/ΤΕ 2397/96), της συγκέντρωσης κινδύνων (ΠΔ/ΤΕ 2246/93) και του συστήματος εσωτερικού ελέγχου (ΠΔ/ΤΕ 2438/98) των πιστωτικών ιδρυμάτων, βλ. και www.bankofgreece.gr. Ειδικοί κανόνες ισχύουν για τα υποκαταστήματα τραπεζών που εδρεύουν σε άλλη χώρα μέλος της ΕΕ.

⁽¹³⁾ Πρβλ. και παρ. 1 αρ. 21 ν. 2396/96: “Τα πιστωτικά ιδρύματα που εδρεύουν στην Ελλάδα δύνανται να παρέχουν εντός ή εκτός Ελλά-

οικονομικών αποτελεσμάτων (πρβλ. τη δημοσίευση των λογιστικών καταστάσεων).

Σημαντική διαφοροποίηση αποτελεί η τάση για στροφή προς το καθολικό τραπεζικό σύστημα⁽¹³⁾, δηλαδή τη συνδυασμένη παροχή τραπεζικών και χρηματοοικονομικών υπηρεσιών. Σημειώνεται ότι για την παροχή αυτών των υπηρεσιών, τουλάχιστον στο χώρο της ΕΕ και με βάση την αρχή της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών, απαιτείται μία μοναδική άδεια σε ένα κράτος μέλος, η οποία αναγνωρίζεται αμοιβαία σε όλα τα κράτη μέλη.

Παράλληλα οι ηλεκτρονικά παρεχόμενες υπηρεσίες διέπονται από την Οδηγία 2000/31⁽¹⁴⁾ (Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο), που εισάγει την αρχή του “κράτους προέλευσης”⁽¹⁵⁾, σύμφωνα με την οποία “ο τόπος εγκατάστασης εταιρείας που παρέχει υπηρεσίες μέσω διεύθυνσης (site) Internet, δεν βρίσκεται εκεί που είναι η τεχνολογία που υποστηρίζει την εν λόγω διεύθυνση ούτε εκεί που παρέχεται πρόσβαση στην εν λόγω διεύθυνση, αλλά εκεί που ασκεί την οικονομική της δραστηριότητα”.

Επομένως και η διεξαγωγή internet banking, με βάση την ανωτέρω αρχή, από την οποία μόνο κατ’ εξαίρεση επιτρέπεται παρέκκλιση, υπάγεται στην τραπεζική νομοθεσία⁽¹⁶⁾ του “κράτους προέλευσης”, ενώ υπό

δος, τις υπηρεσίες του άρθρου 2 στοιχεία 1 και 2 και εν γένει να λειτουργούν ως ΕΠΕΥ...επίσης να γίνονται μέλη οργανωμένης χρηματιστηριακής αγοράς, εφόσον η Τράπεζα της Ελλάδος παράσχει σχετική άδεια”.

⁽¹⁴⁾ L178/8.6.2000, ήδη ενσωματώθηκε στην ελληνική νομοθεσία με το ΠΔ 131/2003 (ΦΕΚ Α’ 116, ΚΝοΒ, 51, σελ. 693).

⁽¹⁵⁾ Βλ. και την Αιτιολογική Σκέψη αρ. 19 της Οδηγίας, αλλά και τη νομολογία του ΔΕΚ. Σημειώνεται ότι η αρχή δεν ισχύει για μη ηλεκτρονικά παρεχόμενες υπηρεσίες (άρθρο 2 περ. (η) της Οδηγίας). Για ανάλυση της Οδηγίας βλ. Αλεξανδρίδου Ε., *Η πρόταση οδηγίας της ΕΕ για το ηλεκτρονικό εμπόριο και η προστασία του καταναλωτή*, σε ΔΕΕ, 2, 2000, σελ. 113.

⁽¹⁶⁾ Πρβλ. άρ. 3 παρ 1. της Οδηγίας 2000/31: “Κάθε κράτος μέλος μεριμνά ώστε οι υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας που παρέχει ένας φορέας εγκατεστημένος στο έδαφός του να τηρούν τις ισχύουσες εθνικές διατάξεις του, οι οποίες εμπίπτουν στον συντονισμένο τομέα”. Βλ. όμως και σχετική ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ως προς την ερμηνεία των παρ. 4-6 του άρθρου 3 και ιδίως τις προϋποθέσεις, κάτω από τις οποίες τα κράτη μέλη μπορούν να λαμβάνουν μέτρα περιορισμού της παροχής υπηρεσιών σε απευθείας (on-line) σύνδεση COM (2003) 259 τελικό, 14.5.2003.

την ανωτέρω έννοια της καθολικής τραπεζικής υπηρεσίας υπάγεται και σε κανόνες του χρηματοοικονομικού τομέα, που πιθανώς δεν είχαν αρχικά προβλεφθεί για την απλή διεξαγωγή τραπεζικών εργασιών⁽¹⁷⁾. Οι υπεύθυνοι για το internet banking πρέπει σε αυτή την περίπτωση να επιδείξουν ιδιαίτερη προσοχή, επειδή η παράβαση των διατάξεων για την παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών στις περισσότερες περιπτώσεις συνιστά και ποινικό αδίκημα, είτε για παράνομη δραστηριότητα είτε για απαγορευμένη διαφήμιση⁽¹⁸⁾.

Συνεπώς, η διεξαγωγή τραπεζικών συναλλαγών στο Internet από τράπεζα εδρεύουσα στην Ελλάδα υπάγεται στην κείμενη ελληνική και κοινοτική τραπεζική και χρηματοπιστωτική νομοθεσία. Δηλαδή ως προς το σκέλος της τραπεζικής νομοθεσίας ισχύει ο Ν. 2076/92⁽¹⁹⁾ για τα χρηματοδοτικά και πιστωτικά ιδρύματα, όπως έχει τροποποιηθεί, και συνακολούθως οι κατ' εξουσιοδότηση εκδοθείσες νομοθετικές ρυθμίσεις. Επομένως οι πράξεις του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος εφαρμόζονται και στις δραστηριότητες internet banking. Ως προς το σκέλος των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών ισχύει ο Ν. 2396/96, με τον οποίο ενσωματώθηκαν στην εσωτερι-

κή νομοθεσία οι Οδηγίες 93/22/ΕΟΚ, για τις επενδυτικές υπηρεσίες στον τομέα των κινητών αξιών, και 93/6/ΕΟΚ, για την επάρκεια των ιδίων κεφαλαίων των επιχειρήσεων παροχής επενδυτικών υπηρεσιών⁽²⁰⁾ και των πιστωτικών ιδρυμάτων. Σε περιβάλλον internet banking εφαρμόζονται, και σε αυτή την περίπτωση, οι κατ' εξουσιοδότηση εκδοθείσες ρυθμίσεις της Τράπεζας της Ελλάδος, της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς⁽²¹⁾ ή άλλων αρμόδιων αρχών. Πρόσφατα ρυθμίστηκε και η εξ αποστάσεως εμπορία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές με την Οδηγία 2002/65/ΕΚ (βλ. παρακάτω).

Σημειώνεται ότι στο πλαίσιο της γενικής τραπεζικής νομοθεσίας, που διέπει και το internet banking, η Τράπεζα της Ελλάδος είναι αρμόδια για την εφαρμογή από τα πιστωτικά ιδρύματα και των διατάξεων του Ν. 2331/95 (βλ. και Οδηγία 91/308), που αφορά την πρόληψη και καταστολή της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες⁽²²⁾.

2.2. Θεσμικό πλαίσιο των πληρωμών μέσω internet banking

Οι συνηθέστερες μέθοδοι πληρωμής⁽²³⁾ μέσω internet banking είναι: 1) Η πληρωμή μέσω πιστωτικών καρτών, κατά την οποία ο χρήστης πληκτρολογεί τα στοι-

⁽¹⁷⁾ Π.χ. με τους κανόνες για την αναδοχή εταιρειών προς εισαγωγή σε χρηματιστήριο, τους κανόνες για τις δημόσιες εγγραφές και τις δημόσιες προσφορές σε περίπτωση εξαγοράς κ.λπ.

⁽¹⁸⁾ Πρβλ. άρ. 11 Ν. 2396 σε συνδυασμό με το αρ. 9 Ν. 2251/94. Ειδικά για τις χρηματιστηριακές συναλλαγές βλ. Αυγητίδη, *Η παράνομη διαφήμιση χρηματιστηριακών συναλλαγών ως πράξη αθέμιτου ανταγωνισμού*, (γνομ) σε ΔΕΕ, 10, 2002, σελ. 943. Πρβλ. επίσης σχετικές περιοριστικές ρήτρες ως προς τη χώρα εφαρμογής σε διαφημίσεις του χρηματοοικονομικού τομέα για δημόσιες εγγραφές ή δημόσιες προτάσεις εξαγοράς, που εμφανίζονται στον τύπο ή τα κλασικά μέσα μαζικής ενημέρωσης. Για τη διαφήμιση στο Internet βλ. Περάκη Ε., *Σύγχρονα προβλήματα της διαφήμισης*, σε ΔΕΕ 3, 1999, σελ. 253 και Μικρούλια, Δίκαιο της διαφήμισης και internet, ΔΕΕ 2001, σελ. 1091.

⁽¹⁹⁾ Με τον οποίο ενσωματώθηκε στην ελληνική τραπεζική νομοθεσία η 2η Τραπεζική Οδηγία (89/646/ΕΟΚ, όπως κωδικοποιήθηκε με την Οδηγία 2000/12/ΕΚ). Προς την κείμενη τραπεζική νομοθεσία οφείλουν να συμμορφώνονται και τα πιστωτικά ιδρύματα με έδρα σε χώρα της ΕΕ που διαθέτουν υποκατάστημα στην Ελλάδα ή παρέχουν υπηρεσίες στο έδαφός της. Η ΤτΕ έχει το δικαίωμα με τη διαδικασία του αρ. 22 Ν. 2076/92 να λάβει αποτρεπτικά μέτρα και να ενημερώσει την αρμόδια αρχή της χώρας καταγωγής, ενώ σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορεί να λάβει μέτρα πριν από την ενημέρωσή της εν λόγω αρχής.

⁽²⁰⁾ Περιλαμβάνονται και οι Οργανισμοί Συλλογικών Επενδύσεων σε Κινητές Αξίες Ν. 1969/91. Βλ. και Γκόρτσου Χ., *Το ισχύον κανονιστικό πλαίσιο για την λειτουργία της ενιαίας κεφαλαιαγοράς στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα*, ΔΕΕΤ, αρ. 30, 2002, σελ. 3.

⁽²¹⁾ Όπως π.χ. οι διατάξεις για τη διαφάνεια των κεφαλαιαγορών, οι κώδικες δεοντολογίας των ΕΠΕΥ κ.λπ.

⁽²²⁾ Η Ελλάδα έχει κυρώσει (Ν. 2655/98) και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το ξέπλυμα, την έρευνα, την κατάσχεση και τη δήμευση των προϊόντων που προέρχονται από εγκληματικές δραστηριότητες.

⁽²³⁾ Ως *Ηλεκτρονική Πληρωμή* στην Πρόξη 50/31.7.2002 του Συμβουλίου Νομισματικής Πολιτικής ορίζεται: "Κάθε συναλλαγή που διενεργείται ηλεκτρονικά, ανεξάρτητα από το μέσο που χρησιμοποιείται". Για τις πληρωμές Βλ. European Central Bank, *Payment and securities settlement systems in the European Union* (Blue Book), ECB, 2002 και Χρυσάνθη Χ., *Η ηλεκτρονική εξυπηρέτηση των σύγχρονων τραπεζικών συναλλαγών*, 1997, σελ. 91 κ.επ. Για την ελληνική πραγματικότητα και το σύστημα ΔΙΑΣ, στον ίδιο σελ. 163 κ.επ.

χεία της κάρτας, η οποία και χρεώνεται. Στην περίπτωση αυτή χρησιμοποιούνται οι μέθοδοι ασφάλειας και τα πρότυπα που επιβάλλονται από τους διεθνείς οργανισμούς διαχείρισης πιστωτικών καρτών. 2) Η απευθείας πίστωση (credit transfer) του λογαριασμού της επιχείρησης με μεταφορά από το λογαριασμό του χρήστη (π.χ. σε περιπτώσεις πάγιων εντολών εξόφλησης λογαριασμών). 3) Η απευθείας χρέωση (direct debit) του λογαριασμού του χρήστη, με χρήση αριθμού λογαριασμού ή χρεωστικής κάρτας. 4) Η πληρωμή με χρήση προπληρωμένων καρτών⁽²⁴⁾. 5) Η πληρωμή μέσω ειδικών πυλών πληρωμών (payment portals). Πρόκειται για ειδικές διευθύνσεις στο Internet, με τη μεσολάβηση των οποίων διεξάγεται η οικονομική εκκαθάριση της συναλλαγής, χωρίς άμεση καταβολή στην επιχείρηση, και 6) η πληρωμή με συστήματα ηλεκτρονικού χρήματος⁽²⁵⁾, που βασίζονται είτε σε ειδικές “έξυπνες” κάρτες είτε σε ειδικό λογισμικό.

Το θεσμικό πλαίσιο πληρωμών⁽²⁶⁾, που μπορεί να χρησιμοποιηθεί και στο internet banking, ορίζεται από την Οδηγία 98/26, με την οποία έχει ήδη προσαρμοστεί το ελληνικό δίκαιο με το Ν. 2789/2000⁽²⁷⁾. Περαιτέρω το θεσμικό πλαίσιο για τις διασυνοριακές πληρωμές καθορίζεται στην Οδηγία 97/5 (στην Ελλάδα ήδη ΠΔ 33/2000) για τις διασυνοριακές μεταφορές πιστώσεων μέχρι 50.000 ευρώ. Σύμφωνα με την Οδηγία 97/5: α) Για την εκτέλεση της εντολής

ευθύνεται η τράπεζα του εντολέα⁽²⁸⁾. β) Θεσπίζεται υποχρέωση για αναλυτική πληροφόρηση των πελατών πριν και μετά από την εκτέλεση της εντολής. γ) Η εντολή πρέπει να διεκπεραιωθεί εντός πέντε εργάσιμων ημερών. δ) Προβλέπονται ειδικές δεσμεύσεις για τις προμήθειες και τα έξοδα και ε) προβλέπεται ειδική αποζημίωση σε περίπτωση μη εκπλήρωσης. Το θεσμικό πλαίσιο συμπληρώνεται από τον Κανονισμό 2560/2001 σχετικά με τις διασυνοριακές πληρωμές σε ευρώ, που διασφαλίζει τη διαφάνεια των εξόδων που επιβάλλονται και ευθυγραμμίζει το ύψος τους κατά τις συναλλαγές εντός ΕΕ⁽²⁹⁾.

Στην Ελλάδα ρητή αναφορά στο internet banking υπάρχει στην Πράξη Συμβουλίου Νομοματικής Πολιτικής 50/31.7.2002: “καθορισμός πλαισίου επίβλεψης συστημάτων πληρωμών”, στην οποία προβλέπεται (III αρ. 2) άσκηση επίβλεψης από την Τράπεζα της Ελλάδος και στους τρόπους πρόσβασης και στα υποστηρικτικά προϊόντα των συστημάτων πληρωμής, ενώ στο σχετικό ερωτηματολόγιο υπάρχει ειδική πρόβλεψη για internet και mobile banking, γεγονός που αναδεικνύει ότι και πρακτικά η κεντρική τράπεζα επιθυμεί να θέσει υπό την εποπτεία της και το internet banking.

Για τη διεξαγωγή ασφαλών συναλλαγών μέσω internet banking η ελληνική νομοθεσία συμπληρώνεται από το ΠΔ 150/01 για τις ηλεκτρονικές υπογραφές⁽³⁰⁾, που εναρμόνισε τη ελληνική νομοθεσία με την Οδηγία 99/93. Για την περίπτωση διεξαγωγής συναλλαγών με ίδρυμα ηλεκτρονικού χρήματος ισχύει ο πρόσφατος Ν. 3148/2003⁽³¹⁾.

⁽²⁴⁾ Για τις προπληρωμένες κάρτες βλ. την ΠΔΤΕ 2366/3.8.95.

⁽²⁵⁾ Ως Ηλεκτρονικό Χρήμα στην Πράξη 50/31.7.2002 του Συμβουλίου Νομοματικής Πολιτικής ορίζεται: “Νομοματική αξία που συνιστά απαίτηση έναντι του εκδότη, είναι αποθηκευμένη σε ηλεκτρονικό υπόθεμα (κάρτα ή λογισμικό), έχει εκδοθεί έναντι καταβολής χρηματικού ποσού, χωρίς απαραίτητα την κίνηση τραπεζικών λογαριασμών και γίνεται δεκτή ως μέσο πληρωμής από επιχειρήσεις άλλες αυτής της εκδόσεως”. Στην περίπτωση αυτή ισχύουν οι ειδικές διατάξεις για τα ιδρύματα ηλεκτρονικού χρήματος βλ. παρακάτω.

⁽²⁶⁾ Για τα συστήματα πληρωμής πρβλ. και την ΠΣΝΠ 46/21.12.2000 Κανονισμός Συστήματος διακανονισμού εντολών σε ευρώ σε συνεχή χρόνο “Ερμής” - Σύστημα Target.

⁽²⁷⁾ Ν 2789/2000 ΦΕΚ Α' 21: “σχετικά με το αμετάκλητο του διακανονισμού στα συστήματα πληρωμών και στα συστήματα διακανονισμού χρηματοπιστωτικών μέσων”.

⁽²⁸⁾ Σημειώνεται ότι αυτή η ευθύνη δεν ισχύει για πληρωμές στο εσωτερικό της χώρας.

⁽²⁹⁾ Βλ. και Γκόρτσο Χ., Ο Κανονισμός 2560/2001 σχετικά με τις διασυνοριακές πληρωμές σε ευρώ, σε ΔΕΕΤ, αρ. 28, 2002 σελ. 40. Ο κανονισμός αρχικά ισχύει για ποσά μέχρι 12.500 ευρώ και μετά την 1.1.2006 θα ισχύει για ποσά μέχρι 50.000 ευρώ.

⁽³⁰⁾ Για τις ψηφιακές υπογραφές βλ. την αναλυτική εισήγηση του Α. Μητράκα στο ίδιο τεύχος του ΔΕΕΤ.

⁽³¹⁾ Ν. 3148/2003 ΦΕΚ Α' 136. Πρόκειται για το νόμο που επέφερε τις τελευταίες τροποποιήσεις στο βασικό Ν. 2076/92 και ενσωμάτωσε τις Οδηγίες 2000/46 και 2000/28 για το ηλεκτρονικό χρήμα. Συνοπτικά ο νόμος ορίζει ότι τα ιδρύματα ηλεκτρονικού χρήματος: α) Εμπίπτουν στην Οδηγία 2000/12 (πιστωτικό ίδρυμα) και απαιτείται ελάχιστο κεφάλαιο 1 εκ. ευρώ. β) Απαιτείται να διαθέτουν ξεχωριστό σύστημα εποπτείας για τις ηλεκτρονικές επιχειρήσεις. γ) Απαιτείται να τηρούν

3. Ειδικά νομικά ζητήματα

3.1. Σύναψη συμβάσεων στο Διαδίκτυο

Ιδιαίτερο πρόβλημα⁽³²⁾ κατά τη σύναψη συμβάσεων στο Internet προκύπτει στη διαπίστωση της ύπαρξης ηλεκτρονικής πρότασης και της αντίστοιχης ηλεκτρονικής αποδοχής, ώστε, αφού ευρεθεί το εφαρμοστέο δίκαιο, να κριθούν η δικαιοπρακτική ικανότητα, η τήρηση τύπου⁽³³⁾ αλλά και τυχόν ελαττώματα της βούλησης⁽³⁴⁾. Αντίθετα η σύναψη συμβάσεων στο internet banking δεν φαίνεται να παρουσιάζει το ίδιο γενικό πρόβλημα. Στις περισσότερες περιπτώσεις, προς το παρόν, η διεξαγωγή των συναλλαγών βασίζεται σε προϋφιστάμενη τραπεζική σύμβαση, στην οποία τα μέρη έχουν συμβληθεί εγγράφως (π.χ. σύμβαση καταθετικού λογαριασμού), αλλά και σε ειδική σύμβαση διεξαγωγής συναλλαγών μέσω Internet⁽³⁵⁾, στην οποία συμφωνείται το ακριβές περιεχόμενο, αλλά και η διαδικασία αυτών των συναλλαγών. Στην πράξη, για λόγους ασφάλειας χορηγούνται ειδικοί κωδικοί αριθμοί και συνθηματικά, για τη φύλαξη και τη χρήση των οποίων δεσμεύεται ο συμβαλλόμενος, ο οποίος συνήθως αναλαμβάνει και την ευθύνη για τις συναλλαγές που θα διεξαχθούν με δόλια χρήση αυτών των κωδικών και των συνθηματικών (για την ισχύ αυτών των δεσμεύσεων βλ. παρακάτω).

Πρώτο νομικό ζήτημα επομένως γεννάται για τις επιμέρους εντολές που δίνει ο εντολέας-χρή-

στης σε εφαρμογή των ανωτέρω συμβάσεων και ιδίως στις περιπτώσεις που α) η δήλωση διαβιβάζεται κατά λάθος, χωρίς ο αποστολέας να επιθυμεί την αποστολή (π.χ. πληκτρολογεί άθελά του), β) η δήλωση διαβιβάζεται λανθασμένα κατά περιεχόμενο (π.χ. 1.000 αντί 100) και γ) η δήλωση είναι αποτέλεσμα πλάνης, απάτης ή απειλής. Η ελαττωματικότητα σε αυτές τις περιπτώσεις και εφόσον εφαρμοστέο είναι το ελληνικό δίκαιο, θα κριθεί σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις (ΑΚ 140 κ.επ., 147 κ.επ., 150 κ.επ), που εφαρμόζονται είτε ευθέως είτε αναλογικά⁽³⁶⁾.

Δεύτερο νομικά σημαντικό ζήτημα είναι το χρονικό σημείο περιέλευσης της δήλωσης στον αποδέκτη, ώστε αυτή να επιφέρει νομική ενέργεια⁽³⁷⁾, ιδίως επειδή στο Internet μεσολαβούν πολλοί ενδιάμεσοι υπολογιστές, που μπορεί να βρίσκονται σε διαφορετικές δικαιοδοσίες. Στις συναλλαγές μέσω internet banking συνήθως υπάρχει σχετική συμβατική πρόβλεψη, διαφορετικά το ζήτημα κρίνεται κατά τις γενικές διατάξεις (στο ελληνικό δίκαιο με βάση τη θεωρία της λήψης του ΑΚ 167). Ειδικότερο πρόβλημα ανακύπτει κατά την περιέλευση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail) στο ηλεκτρονικό “γραμματοκιβώτιο” του παραλήπτη. Θεωρητικά ο τελευταίος θα φέρει την ευθύνη από τη στιγμή που το μήνυμα αποθηκεύθηκε στον εξοπλισμό που ανήκει στη δική του σφαιρά επιρροής. Στην πράξη το πρόβλημα επιλύεται με συμβατικό όρο, που ορίζει πότε ακριβώς θεωρείται ότι ο παραλήπτης έχει λάβει γνώση του ηλεκτρονικού μηνύματος.

συγκεκριμένους περιορισμούς ως προς το κεφάλαιο, τα διαθέσιμα, τις επενδύσεις, την αποδέσμευση κεφαλαίων και άλλες δραστηριότητες. δ) Οφείλουν να προστατεύουν την εμπιστοσύνη του καταναλωτή. ε) Οφείλουν να τηρούν συγκεκριμένους κανόνες ώστε να προστατεύεται ο ανταγωνισμός με τα παραδοσιακά πιστωτικά ιδρύματα και στ) υπάγονται στις διατάξεις για το ξέπλυμα χρήματος (Ν. 2655/98).

⁽³²⁾ Πρβλ. ότι με το άρθρο 9 της Οδηγίας 2000/31 για το ηλεκτρονικό εμπόριο εξαιρούνται από την υποχρέωση να εισαχθεί νομοθεσία, ώστε να καταρτίζονται ηλεκτρονικώς, οι εξής συμβάσεις: α) οι συμβάσεις επί ακινήτου περιουσίας, εκτός από τα δικαιώματα μίσθωσης, β) οι συμβάσεις που αφορούν σε εκ του νόμου προσφυγή σε δικαστήρια, δημόσιες αρχές ή επαγγέλματα που ασκούν δημόσια εξουσία, γ) οι συμβάσεις εγγυοδοσίας, δ) οι συμβάσεις που εμπίπτουν στο οικογενειακό ή κληρονομικό δίκαιο.

⁽³³⁾ Για τους φραγμούς που θέτει η τήρηση τύπου στις ηλεκτρονικές δικαιοπραξίες βλ., Γγγλεζάκη Ι., Τα νομικά ζητήματα της ηλεκτρονικής ανταλλαγής δεδομένων (EDI), σε ΕΕμπΔ, 1997, σελ. 246.

⁽³⁴⁾ Βλ. Καρακώστα, *Δίκαιο και Internet* σελ. 181 κ.επ.

⁽³⁵⁾ Θα πρόκειται για σύμβαση έργου, στην οποία εφαρμόζονται συμπληρωματικά και οι διατάξεις περί εντολής. Για τις δυνατότητες ανάκλησης αυτής της εντολής βλ. και Γγγλεζάκη Ι., *Τραπεζικές συναλλαγές μέσω Internet περιγραφή και νομική προβληματική*, Συνήγορος, 2001, σελ. 206.

⁽³⁶⁾ Δεν είναι βέβαιο ότι οι διατάξεις για την πλάνη είναι ενδοδικού δικαίου, βλ. και Γεωργιάδη-Σταθόπουλου ΑΚ, άρθρο 140, αρ. 3.

⁽³⁷⁾ Για τα διαφορετικά εθνικά συστήματα βλ. Καρακώστα, ο.π.π. σελ. 183 κ.επ.

Τρίτο νομικό ζήτημα είναι ακριβώς η δυνατότητα να συμφωνηθούν εκ των υστέρων και μάλιστα ηλεκτρονικώς περαιτέρω συμβατικοί όροι, που εξειδικεύουν την αρχική σύμβαση και αναγράφονται στις ιστοσελίδες των τραπεζών. Το ζήτημα προκύπτει κυρίως σε περίπτωση που η συμφωνία αυτή θεωρηθεί προσχώρηση σε Γενικούς Όρους Συναλλαγών, οπότε θα ισχύουν τα προβλεπόμενα, από τη σχετική νομοθεσία, πλεονεκτήματα για τον καταναλωτή⁽³⁸⁾ (βλ. παρακάτω προστασία του καταναλωτή).

3.2. Internet banking και απαλλακτικές ρήτρες

Όπως συμβαίνει στην περίπτωση των ηλεκτρονικών συστημάτων πληρωμής, η κατανομή των κινδύνων και στο internet banking επιχειρείται με τη συνολογική ρητρών απαλλαγής της ευθύνης π.χ. ως προς την έκταση της αποζημίωσης, το βαθμό της υπαιτιότητας, τη ζημιολογία αιτία (ιδίως όταν δεν τηρούνται τεχνικοί κανόνες ή οι κανόνες ασφάλειας), το χρονικό περιορισμό της ευθύνης κ.λπ.⁽³⁹⁾

Κατά το ελληνικό δίκαιο η εγκυρότητα αυτών των ρητρών θα κριθεί υπό το φως των διατάξεων του ΑΚ και με κριτήριο τον περιορισμό του βαθμού της υπαιτιότητας⁽⁴⁰⁾. Με τη νέα αυστηρότερη διατύπωση της ΑΚ 332 παρ. 2 εδ. 2 από το Ν. 3043/2003 θεσπίζεται ακυρότητα, αν “η απαλλακτική ρήτρα περιέχεται σε όρο σύμβασης που δεν αποτέλεσε αντι-

κείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης”. Στην ουσία η νέα διάταξη της ΑΚ 332 παρ. 2 εδ. 2 υιοθετεί το πνεύμα, και εν μέρει το γράμμα, της νομοθεσίας για την προστασία του καταναλωτή (βλ. παρακάτω), η οποία εξακολουθεί να ισχύει παράλληλα και μάλιστα να υπερισχύει ως ειδικότερη κοινοτική νομοθεσία⁽⁴¹⁾. Επομένως ανακύπτει το πρόβλημα της καταχρηστικότητας αυτών των ρητρών, όταν συνολογούνται ως γενικοί όροι συναλλαγών⁽⁴²⁾ (πρβλ. και αρ. 2 παρ. 6 Ν. 2251/94).

Κρισιμότερο όμως στην περίπτωση του internet banking είναι το ζήτημα της ισχύος αυτών των ρητρών σε παγκόσμιο επίπεδο, αφού εξ ορισμού το Internet συνιστά μέσο που απευθύνεται σε παγκόσμιο κοινό. Συνήθως η προϋφιστάμενη τραπεζική σύμβαση ορίζει το εφαρμοστέο δίκαιο (βλ. παρακάτω). Σε περιπτώσεις όμως που δεν υπάρχει τέτοιος ορισμός ή η σύμβαση συνάπτεται ηλεκτρονικά, οπότε πιθανώς θα αναζητηθεί διαφορετικό εφαρμοστέο δίκαιο, η ισχύς των ανωτέρω απαλλακτικών ρητρών δεν είναι καθόλου βέβαια. Πρακτικά λοιπόν ο νομικός κίνδυνος από την αναγραφητέων ρητρών σε ιστοσελίδες internet banking δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί.

Η Οδηγία 2000/31 για το ηλεκτρονικό εμπόριο ρυθμίζει λεπτομερώς την ευθύνη για την απλή μετάδοση (άρθρο 12), την προσωρινή αποθήκευση (άρθρο 13 - caching) και την προσωρινή φιλοξενία (άρθρο 14 - hosting) δεδομένων από τους ενδιαμέσους φορείς, που εμπλέκονται στη διακίνηση πληροφοριών στο Internet. Εντούτοις η ευθύνη αυτών που παρέχουν υπερσυνδέσμους (hyperlinks)⁽⁴³⁾, δηλαδή αυτών που φιλοξενούν απλή παραπομπή σε άλλες ιστοσελίδες, καθώς και η ευθύνη αυτών που απλώς παρέχουν πληροφορίες παραμένει ασαφής.

⁽³⁸⁾ Για τους ΓΟΣ σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις βλ. Μεντή Γ., *Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις*, 2000.

⁽³⁹⁾ Για αναλυτική περιγραφή βλ. Χρυσάνθη ο.π.π. σελ. 264 κ.επ.

⁽⁴⁰⁾ Για την ευθύνη των τραπεζών πρβλ. και αρ. 3 ΝΔ 17.7/13.8.1923. Βλ. και Τριανταφυλλάκη Γ., *Ζητήματα αστικής ευθύνης τραπεζών κατά τη διενέργεια πληρωμών*, ΔΕΕ 1996, σελ. 588.

⁽⁴¹⁾ Για τη σχέση μεταξύ των διατάξεων της Οδηγίας 99/44 που ενσωματώνει ο Ν. 3043/02 με αυτές της Οδηγίας 93/13 (Ν. 2251/94) βλ. Παπανικολάου, *Το νέο δίκαιο της ευθύνης του πωλητή*, 2003 σελ. 610 και Δέλλιο Γ., *Η απαγόρευση απαλλακτικών ρητρών που “δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης” μετά την τροποποίηση των άρθρων 332, 334 παρ. 2 του ΑΚ (αρ. 2 Ν. 3043/2002)*, σε Αρμενόπουλο, 3, 2003, σελ. 310.

⁽⁴²⁾ Βλ. και Κοτσαμπάση Α., *Οι απαλλακτικές ρήτρες στους γενικούς όρους συναλλαγών*, 2001 σελ. 206 κ.επ.

⁽⁴³⁾ Βλ. άρθρο 21 παρ. 2. “...[διαπιστώνει] ειδικότερα την ανάγκη να διατυπωθούν προτάσεις σχετικά με την ευθύνη των παροχών υπερσυνδέσμων και μέσων εντοπισμού πληροφοριών, τις απαιτήσεις κοινοποίησης και τον καταλογισμό της ευθύνης που προκύπτει από την αφαίρεση περιεχομένου...”.

Σε περίπτωση εφαρμογής του ελληνικού δικαίου η ανωτέρω νέα διάταξη ΑΚ 332 σε συνδυασμό με τη νέα διάταξη ΑΚ 334, θέτουν αυστηρότερες προϋποθέσεις για την ευθύνη του προστήσαντος και των επιχειρήσεων, στις οποίες έχει χορηγηθεί άδεια από την αρχή⁽⁴⁴⁾ και επομένως το πρόβλημα ειδικά για τις τράπεζες καθίσταται οξύτερο. Με δεδομένη τη σημασία που έχουν στο χρηματοοικονομικό τομέα ακόμη και απλές πληροφορίες, είναι αβέβαιο ποια θα είναι η ευθύνη της τράπεζας για πληροφορίες δικές της ή τρίτων που εμφανίζονται στην ιστοσελίδα της ή σε συνδεδεμένες σελίδες φορέων συνδεδεμένων με αυτήν (π.χ. θυγατρικών) ή τρίτων. Επομένως, με την επιφύλαξη όσων εκτέθηκαν για τις ρήτρες αποκλεισμού της ευθύνης, κρίνεται σκόπιμο στις σχετικές ιστοσελίδες των τραπεζών να τίθενται σχετικά κείμενα, που θα ορίζουν επακριβώς ποια είναι η ευθύνη της για τις εμφανιζόμενες πληροφορίες, ενώ σε περίπτωση υπερσυνδέσμων που μεταφέρουν το χρήστη σε άλλη ιστοσελίδα, είναι απαραίτητο να υπάρχει ρητή και εμφανής ανακοίνωση ότι πλέον ο χρήστης εγκαταλείπει την ιστοσελίδα και το χώρο ευθύνης της τράπεζας.

⁽⁴⁴⁾ Αναλυτικά βλ. Παπανικολάου, ο.π.π. σελ. 621 κ.επ.

⁽⁴⁵⁾ Βλ. Καρακώστας, *Ο αποδέκτης τραπεζικών υπηρεσιών ως καταναλωτής*, σε Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου 2003. Για την έννοια του καταναλωτή προτείνει ευρύτατο ορισμό, ώστε να περιλαμβάνεται “κάθε πρόσωπο που αποτελεί τελικό αποδέκτη ενός προϊόντος ή μιας υπηρεσίας”. Το ζήτημα θα κριθεί με τελεολογική-συστηματική ερμηνεία με βάση τις γενικές διατάξεις ΑΚ 281, 288. Κρίσιμα περιστατικά είναι η ιδιότητα του επικαλούμενου την έννοια του καταναλωτή ως πράγματι αδύνατου μέρους και διαπραγματευτικώς ασθενέστερου, που επιχειρεί να καλύψει ανάγκες άσχετες με την επαγγελματική του δραστηριότητα. Παρόμοια ερμηνεία δίνει και η νομολογία του ΔΕΚ κατά την εφαρμογή του άρθρου 13 της Σύμβασης των Βρυξελλών (ήδη Κανονισμός 44/2001) για τη διεθνή δικαιοδοσία. Σύμφωνα με αυτήν πρέπει να διενεργείται *ad hoc* έλεγχος στο πλαίσιο ορισμένης σύμβασης και επομένως καταναλωτής δεν είναι κάθε ασθενέστερος, αλλά μόνο αυτός που συνάπτει σύμβαση εκτός των επαγγελματιών σχέσεων (βλ. υπόθεση C-269/95 Francesco Benincasa). Από την ελληνική νομολογία βλ. την ΑΠ 473/1997 (NoB, 47, σελ. 31), στην οποία κρίθηκε ότι πρόσωπο άσχετο κατ’ επάγγελμα με τις χρηματοοικονομικές δραστηριότητες (χημικός μηχανικός) παρουσιάζει ιδιότητες οιονεί επαγγελματία και ως εκ τούτου δεν ενέπιπτε στην έννοια του καταναλωτή.

3.3. Προστασία του καταναλωτή

Με βάση τη θεωρία και τη νομολογία γίνεται δεκτό⁽⁴⁵⁾ ότι ο νόμος για την προστασία του καταναλωτή (Ν. 2251/94) εφαρμόζεται και στο “Retail banking” και στους Γενικούς Όρους Συναλλαγών. Εξάλλου η έννοια “retail banking” αποδίδεται στα ελληνικά ως “παροχή τραπεζικών υπηρεσιών προς καταναλωτές”⁽⁴⁶⁾. Επομένως, δεδομένου ότι το internet banking αφορά κατά κύριο μέρος την παροχή υπηρεσιών “retail banking”, οι υπεύθυνοι για τη δραστηριότητα internet banking πρέπει εξ ορισμού να συμμορφώνονται προς τη νομοθεσία προστασίας του καταναλωτή.

Οι βασικές αρχές πρέπει να αναζητηθούν στο Ν. 2251/94, όπως ισχύει, ιδίως στις διατάξεις για τις καταχρηστικές ρήτρες συμβάσεων με καταναλωτές και τις διατάξεις για την παραπλανητική διαφήμιση⁽⁴⁷⁾. Ειδικά για το internet banking κατευθυντήριες γραμμές δίνει το άρθρο 4 Ν. 2251/94 που ενσωματώνει την Οδηγία 97/7 για τις εξ αποστάσεως συμβάσεις⁽⁴⁸⁾. Επιγραμματικά, η διάταξη θεσπίζει α) ακυρότητα υπέρ του καταναλωτή, β) υποχρέωση για ανακοίνωση της ταυτότητας της επιχείρησης και για λεπτομερή περιγραφή των χαρακτηριστικών, της τιμής και του κόστους του προσφερόμενου αγαθού, γ) υποχρέωση περιγραφής του δικαιώματος υπαναχώρησης του καταναλωτή, δ) υποχρέωση περιγραφής της διάρκειας τυχόν προσφορών και της διάρκειας της σύμβασης. Προβλέπεται επίσης: i) υποχρέωση παράδοσης των αγαθών εντός 30 ημερών, ii) κάλυψη των πληρωμών μέσω πιστωτικών καρτών, iii) απαγόρευση της ανεπιθύμητης επικοινωνίας

Ειδικά για την έννοια του καταναλωτή τραπεζικών υπηρεσιών βλ. την ΠΠρΑθ. 8032/2001, ΕΕμπΔ, 2002 σελ. 101.

⁽⁴⁶⁾ Καρακώστας, ο.π.π. σελ. 100.

⁽⁴⁷⁾ Αρ. 9 Ν. 2251/94, που ενσωματώνει την Οδηγία 84/450. Βλ. συμπληρωματικά και Οδηγία 87/102 για την καταναλωτική πίστη (ενσωματωμένη στην ελληνική νομοθεσία με την ΚΥΑ Φ-1 983/7.3.91) και την Οδηγία 93/22 για τις επενδυτικές υπηρεσίες στον τομέα των κινητών αξιών.

⁽⁴⁸⁾ Βλ. και Παπαϊωάννου Γ., *Η σύμβαση από απόσταση κατά το δικαιο προστασίας του καταναλωτή*, ΔΕΕ, 2, 2003, σελ. 153.

(π.χ. όχληση με αλληλογραφία ή τηλεφωνικά), iv) υποχρέωση για έγγραφη επιβεβαίωση της παραγγελίας σε εύλογο χρόνο και v) δικαίωμα αναιτιολόγητης υπαναχώρησης εντός δέκα ημερών, με την οποία καταγγέλλεται και η τυχόν πιστωτική σύμβαση.

Ειδικά όμως για την παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών ισχύει πλέον η Οδηγία 2002/65 “σχετικά με την εξ αποστάσεως εμπορία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές”, η οποία αποδίδει την ιδιότητα του καταναλωτή σε “κάθε πρόσωπο το οποίο, στο πλαίσιο των συμβάσεων εξ αποστάσεως ενεργεί για σκοπούς εκτός του πεδίου της εμπορικής ή επαγγελματικής του δραστηριότητας”. Η Οδηγία προβλέπει: α) Υποχρέωση για λεπτομερή πληροφόρηση του καταναλωτή πριν και μετά από την κατάρτιση της σύμβασης, για την υπηρεσία, τη σύμβαση και τα μέσα αποκατάστασης, β) υποχρέωση για ανακοίνωση των συμβατικών όρων σε χαρτί ή άλλο σταθερό μέσο, γ) δικαίωμα υπαναχώρησης εντός 14 ημερών εκτός από i) τις υπηρεσίες με διακυμάνσεις τιμών (π.χ. συνάλλαγμα, futures, swaps, options), ii) τις βραχυπρόθεσμες συμβάσεις (π.χ. ασφαλιστήρια για ταξίδια), iii) τις συμβάσεις, η εκτέλεση των οποίων ολοκληρώθηκε και iv) τις συμβάσεις ασφαλίσεων ζωής, για τις οποίες προβλέπεται δικαίωμα υπαναχώρησης εντός 30 ημερών (Οδηγία 90/619), δ) δυνατότητα ακύρωσης των συναλλαγών με πιστωτική κάρτα, ε) πρόβλεψη μέτρων για τις μη αιτηθείσες υπηρεσίες και την αυτόκλητη επικοινωνία (π.χ. με ανεπιθύμητα ηλεκτρονικά μηνύματα). Οι διατάξεις της Οδηγίας έχουν αναγκαστικό χαρακτήρα, ώστε να αποκλείεται συμβατική παραίτηση από τα παρεχόμενα δικαιώματα.

(49) Βλ. π.χ. την έκθεση για το 2002 (ΦΕΚ Β' 577/12.5.2003).

(50) Βλ. π.χ. την Εφαθ 4876/2002 ΕτροΑΞΧρΔ, 1, 2003 σελ. 103 για εσφαλμένη εισαγωγή δεδομένων στο σύστημα “Γειρεσίας” και την ΠΠρΑθ. 528/2002 ΕτροΑΞΧρΔ, 1, 2003 σελ. 107 για την άσκηση συλλογικής αγωγής για θέματα προστασίας προσωπικών δεδομένων.

(51) Βασικός είναι ο Ν. 2472/97 για την προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα βλ. όμως το Ν. 2774/99 για την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον τηλεπικοινωνιακό τομέα και πρόσφατα την Οδηγία 2002/58 για την προστασία της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες.

Εξαιτίας των ανωτέρω οι εφαρμοστές internet banking πρέπει να περιλαμβάνουν τους όρους της σύμβασης, είτε στην αρχική ιστοσελίδα είτε μέσω ειδικού συνδέσμου (link) σε άλλη σελίδα. Η απεικόνιση απευθείας ή κατά παραπομπή των συμβατικών όρων πρέπει να υπάρχει και όταν χρησιμοποιείται εξυπηρετής (server) τρίτου ή αν ο τρίτος διαθέτει δείκτες (links) προς την ιστοσελίδα της τράπεζας.

3.4. Προστασία προσωπικών δεδομένων

Με δεδομένο ότι οι ετήσιες εκθέσεις⁽⁴⁹⁾ της Αρχής-Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα αφιερώνουν ειδικό κεφάλαιο στον τραπεζικό τομέα και ότι η πλειονότητα των σχετικών με το Ν. 2472/97 δημοσιευμένων αποφάσεων, αφορά τον ίδιο τομέα⁽⁵⁰⁾, είναι προφανές ότι ο εφαρμοστής του internet banking πρέπει με ιδιαίτερη προσοχή να συμμορφώνεται και προς αυτούς τους κανόνες⁽⁵¹⁾.

Ιδιαίτερη σημασία για το internet banking αποκτά η απαγόρευση να διαβιβάζονται δεδομένα σε τρίτες χώρες εκτός ΕΕ, που δεν παρέχουν “ικανοποιητικό επίπεδο προστασίας” (άρθρο 25 της Οδηγίας 95/46 και άρθρο 9 του Ν. 2472/97)⁽⁵²⁾. Η διαβίβαση προς χώρες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης επιτρέπεται μόνο έπειτα από άδεια της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, η οποία χορηγείται μόνο αν η Αρχή κρίνει ότι το παρεχόμενο επίπεδο προστασίας στην τρίτη χώρα είναι ικανοποιητικό. Το πρόβλημα είναι σοβαρό, αφού στο Internet κάθε μετάδοση δεδομένων είναι “διασπορακική”, ενώ ακόμη και στη μετάδοση εντός των “κοινοτικών” συνόρων είναι πιθανό τα δεδομένα να διέλθουν από τρίτες χώρες.

Στις περισσότερες περιπτώσεις η διαβίβαση δεδομένων⁽⁵³⁾ κατά τη διεξαγωγή internet banking μπο-

(52) Βλ. Γιαννόπουλο Γ. Ν., *Προστασία προσωπικών δεδομένων και διασπορακική ροή πληροφοριών: το πρόβλημα του “ικανοποιητικού επιπέδου προστασίας”*, 2001.

(53) Πρβλ. π.χ. τη διαβίβαση δεδομένων μέσω Internet σε υποκαταστήματα τραπεζών σε χώρες εκτός ΕΕ.

ρεί να πραγματοποιηθεί καλυπτόμενη από τις εξαιρέσεις των περιπτώσεων (β) και (γ) της παρ. 1 του άρθρου 26 της Οδηγίας 95/46, δηλαδή: i) όταν η διαβίβαση είναι αναγκαία για την εκτέλεση σύμβασης μεταξύ του προσώπου το οποίο αφορούν τα δεδομένα και του υπεύθυνου επεξεργασίας και ii) όταν η διαβίβαση είναι αναγκαία για τη συνομολόγηση σύμβασης μεταξύ των ίδιων προσώπων. Σύμφωνα με αυτές τις εξαιρέσεις, η διαβίβαση μπορεί να πραγματοποιηθεί κατά παρέκκλιση και προς τρίτη χώρα που δεν εξασφαλίζει ικανοποιητικό επίπεδο προστασίας⁽⁵⁴⁾.

3.5. Δικαιοδοσία και εφαρμοστέο δίκαιο

Ως προς τη διεθνή δικαιοδοσία στον ευρωπαϊκό χώρο ισχύει πλέον ο Κανονισμός 44/2001⁽⁵⁵⁾. Σε σχέση με το internet banking καθοριστική κατά τον Κανονισμό είναι η κατοικία του εναγομένου, ανεξάρτητα από την τοποθεσία που βρίσκεται εγκατεστημένος ο υπολογιστής ή άλλος εξοπλισμός. Πρώτη εξαίρεση από αυτόν τον κανόνα προβλέπεται για τις διαφορές εκ συμβάσεως, οπότε αρμόδιο είναι το δικαστήριο του τόπου εκπλήρωσης της παροχής (άρθρο 5.1). Ειδικά στην περίπτωση παροχής υπηρεσιών ορίζεται ότι τόπος της παροχής είναι αυτός όπου, δυνάμει της

σύμβασης, έγινε ή έπρεπε να γίνει η παροχή των υπηρεσιών. Η λύση αυτή, ιδίως κατά την παροχή χρηματοοικονομικών πληροφοριών (π.χ. επενδυτικές συμβουλές, τιμές μετοχών, πληροφορίες πιστοληπτικής ικανότητας κ.λπ.) μπορεί να προκαλέσει εξαιρετικά περίπλοκα προβλήματα⁽⁵⁶⁾.

Δεύτερη εξαίρεση προβλέπει ο Κανονισμός για την περίπτωση αδικοπραξίας (άρθρο 5.3), οπότε αρμόδιο είναι το δικαστήριο του τόπου όπου έλαβε χώρα το ζημιόγιο γεγονός. Στο Internet η ανεύρεση του τόπου αυτού είναι εξαιρετικά δύσκολη π.χ., σε περίπτωση διασποράς ιού από ιστοσελίδα τράπεζας ή εσφαλμένων χρηματοοικονομικών πληροφοριών, είναι δυνατό να θεωρηθεί ότι το γεγονός έλαβε χώρα σε όλα τα κράτη μέλη. Επομένως, και η επιλογή αυτή οδηγεί σε δυσεπίλυτα προβλήματα⁽⁵⁷⁾. Τρίτη εξαίρεση εισάγει το άρθρο 5 παρ. 5 του Κανονισμού, που ορίζει αρμόδιο το δικαστήριο της τοποθεσίας υποκαταστήματος, πρακτορείου ή άλλης εγκατάστασης⁽⁵⁸⁾.

Σημαντικότερη όμως εξαίρεση προβλέπεται για τις συμβάσεις καταναλωτών, αφού σύμφωνα με το άρθρο 16, ο καταναλωτής μπορεί να ασκήσει αγωγή, είτε στον τόπο κατοικίας του είτε στον τόπο κατοικίας του αντισυμβαλλομένου του. Οι προϋποθέσεις για την ένταξη των συμβάσεων στην εξαίρεση περιγράφονται στο άρθρο 15 του Κανονισμού και μεταξύ άλλων περιλαμβάνονται και συμβάσεις που μπορεί να καταρτιστούν μέσω internet banking, όπως: i) συμβάσεις για δάνειο ή άλλες πιστωτικές συναλλαγές για την εξόφληση αγοράς κινητών, ή ii) συμβάσεις που καταρτίστηκαν με πρόσωπο που ασκεί ή

⁽⁵⁴⁾ Σημειώνεται ότι στο Ν. 2472 (άρθρο 9 παρ. 2 περ. β και γ) έχει προστεθεί διαφορετικό κείμενο και για να ισχύσει η εξαίρεση απαιτείται επιπλέον “το υποκείμενο να τελεί σε φυσική ή νομική αδυναμία να δώσει τη συγκατάθεσή του”.

⁽⁵⁵⁾ Κανονισμός ΕΚ/44/2001 της 22.12.2000 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις.

⁽⁵⁶⁾ Αν για παράδειγμα κάποιος έχει συμφωνήσει να “κατεβάζει” τις ανωτέρω πληροφορίες από ιστοσελίδα και να τις “φορτώνει” στο δικό του υπολογιστή, τόπος της παροχής μπορεί να είναι α) η τοποθεσία του υπολογιστή που φιλοξενεί τις πληροφορίες, λύση που παρουσιάζει αρκετά τεχνικά προβλήματα εντοπισμού ιδίως σε περιπτώσεις πολυεθνικών εταιρειών, β) η κατοικία αυτού που θέτει τις πληροφορίες στην ιστοσελίδα, γ) η τοποθεσία που βρίσκεται ο εξυπηρέτης (server) του παροχέα υπηρεσιών Internet του παραλήπτη των πληροφοριών και δ) η τοποθεσία του προσωπικού υπολογιστή του παραλήπτη, ο οποίος σημειωτέον μπορεί να είναι φορητός. Αν πάλι είχε συμφωνηθεί οι πληροφορίες να αποστέλλονται με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο π.χ. σε υπάλληλο πολυεθνικής εταιρείας τόπος της παροχής θα μπορούσε να είναι: α) Η τοποθε-

σία του κεντρικού υπολογιστή της εταιρείας του παραλήπτη. Στον υπολογιστή αυτόν, που μπορεί να βρίσκεται οπουδήποτε στον κόσμο, εισέρχεται για πρώτη φορά το μήνυμα. β) Η τοποθεσία του τοπικού υπολογιστή, στον οποίο φιλοξενείται η γραμματοθυρίδα του παραλήπτη. γ) Ο προσωπικός υπολογιστής του παραλήπτη. Βλ. και Gillies L., *A Review of the New Jurisdiction Rules for Electronic Consumer Contracts within the EU*, 2001.

⁽⁵⁷⁾ Την έννοια του “τόπου επέλευσης του ζημιόγιο γεγονός” έχει ερμηνεύσει περιοριστικά η νομολογία του ΔΕΚ.

⁽⁵⁸⁾ Ως προς το ερώτημα εάν η ιστοσελίδα συνιστά υποκατάστημα ή πρακτορείο ή άλλη εγκατάσταση, η απάντηση με βάση τη νομολογία του ΔΕΚ, που απαιτεί κάποιο στοιχείο μονιμότητας, μάλλον είναι αρνητική.

“κατευθύνει” τις δραστηριότητες στο κράτος μέλος του καταναλωτή ή άλλα κράτη⁽⁵⁹⁾. Τέλος, εξαίρεση προβλέπεται και στο άρθρο 23, σύμφωνα με το οποίο επιτρέπεται η παρέκταση της διεθνούς δικαιοδοσίας με συμφωνία των μερών. Η συμφωνία αυτή μπορεί να καταρτιστεί και ηλεκτρονικά (άρθρο 23 παρ. 2).

Για την εύρεση του εφαρμοστέου δικαίου, σε περίπτωση που κάποια διαφορά εισάγεται ενώπιον δικαστηρίου στην ΕΕ, θα ισχύσει η Σύμβαση της Ρώμης⁽⁶⁰⁾, η οποία εισάγει τη γενική αρχή της ελεύθερης επιλογής του δικαίου από τα συμβαλλόμενα μέρη, αλλά προβλέπει και εξαιρέσεις. Για το internet banking ειδικό πρόβλημα πιθανώς θα παρουσιαστεί κατά την προσπάθεια ανεύρεσης του δικαίου της χώρας στενότερης σύνδεσης για την εκπλήρωση της παροχής (άρθρο 4 παρ. 2 της Σύμβασης). Ο μηχανισμός του άρθρου 4 παρ. 2 δεν είναι βέβαιο ότι θα καταλήξει σε μοναδική λύση, επειδή κατά την παροχή υπηρεσιών μέσω Internet, όπως ήδη εκτέθηκε, είναι εξαιρετικά δύσκολο να εντοπιστεί ο τόπος εκπλήρωσης της “χαρακτηριστικής παροχής” ή η συνήθης διαμονή ή κεντρική διοίκηση αυτού που πρέπει να την εκπληρώσει. Το ίδιο άρθρο προβλέπει ότι, σε περίπτωση που η σύμβαση συνάπτεται κατά την άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας, θα ισχύσει το δίκαιο της χώρας όπου βρίσκεται η κύρια εγκατάσταση ή της χώρας όπου βρίσκεται “άλλη εγκατάσταση” του συμβαλλομένου. Και πάλι στο περιβάλλον του Internet, η αναφερόμενη σύνδεση των “εγκαταστάσεων” με συγκεκριμένο τόπο δεν είναι εύκολο να εντοπιστεί.

Περαιτέρω το άρθρο 5 προβλέπει ειδικές εξαιρέσεις για τις συμβάσεις καταναλωτών, ορίζοντας, μεταξύ άλλων, ότι ο καταναλωτής δεν μπορεί να στερηθεί

την προστασία που του εξασφαλίζουν οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις της χώρας όπου έχει τη συνήθη διαμονή του: i) αν πριν από τη σύναψη της σύμβασης προηγήθηκε στη χώρα του ειδική προσφορά ή διαφήμιση και ii) αν ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή ή ο αντιπρόσωπός του έλαβε την παραγγελία στη χώρα αυτή⁽⁶¹⁾. Επομένως, σε περιβάλλον internet banking τυχόν ρήτρες επιλογής δικαίου δεν θα είναι ισχυρές. Επιπρόσθετα δεν είναι σαφές με ποιον τρόπο θα εφαρμοστούν αυτοί οι κανόνες, αφού δεν είναι εύκολο να αποδειχθεί ότι κάποια σύμβαση, που καταρτίστηκε σε τοποθεσία στο Internet (site), συνδέεται με συγκεκριμένο τόπο, ή ότι η προσφορά ή η διαφήμιση σε ιστοσελίδα απευθύνεται σε συγκεκριμένη χώρα.

4. Τελικές σκέψεις

Συμπερασματικά τρεις είναι οι βασικοί τομείς του δικαίου που πρέπει να καθοδηγούν τον εφαρμοστή του internet banking: α) Η νομοθεσία για τη διεξαγωγή τραπεζικών και χρηματοοικονομικών συναλλαγών και την τραπεζική εποπτεία, β) η νομοθεσία για την προστασία του καταναλωτή και γ) η νομοθεσία για την προστασία προσωπικών δεδομένων.

Η διεξαγωγή συναλλαγών μέσω internet banking σημαίνει αυτομάτως ότι η τράπεζα απευθύνεται σε παγκόσμιο κοινό. Ως εκ τούτου και με δεδομένο ότι προς το παρόν δεν υπάρχει κάποιο “διεθνές δίκαιο” του Internet⁽⁶²⁾, θα ήταν άτοπο να προταθεί η συμμόρφωση προς όλες τις δικαιοδοσίες όλων των κρατών της υφηλίου. Η πρακτική πρόταση προς τις ελληνικές τράπεζες, ιδίως για την παροχή τραπεζικών υπηρεσιών προς καταναλωτές, είναι αφενός να συμμορφώνονται προς τους ως άνω τρεις τομείς του ελληνικού δικαίου και αφετέρου να καταβάλλουν προσπάθεια να συμμορφώνονται τουλάχιστο προς τις

⁽⁵⁹⁾ Σε αυτή την περίπτωση, αντίθετα με την προηγούμενη υποσημ. 58, η ιστοσελίδα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι συνιστά άσκηση δραστηριότητας ή “κατεύθυνση” με αποτέλεσμα όσοι δραστηριοποιούνται στο ηλεκτρονικό εμπόριο (και στο internet banking) να κινδυνεύουν να εναχθούν σε όλα τα κράτη μέλη. Για το σχετικό προβληματισμό βλ. Schu R., *The Applicable Law to Consumer Contracts made over the Internet: Consumer Protection through Private International Law?*

⁽⁶⁰⁾ Σύμβαση της Ρώμης (1980) για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές. Έχει κυρωθεί από την Ελλάδα με το Ν. 1792/1988.

⁽⁶¹⁾ Πρβλ. και το άρθρο 5 παρ. 5 εδ. β' του Ν. 2251/94, με το οποίο σε διαφορές από την πώληση καταναλωτικών αγαθών ορίζεται ως εφαρμοστέο το ελληνικό δίκαιο.

⁽⁶²⁾ Πρβλ. και τις σκέψεις για τη *lex cybernetoria* του Καρακώστα ο.π.π. σελ. 355 κ.επ.

ελάχιστες απαιτήσεις του δικαίου των χωρών, προς τις οποίες απευθύνονται για προώθηση τραπεζικών ή χρηματοοικονομικών προϊόντων⁽⁶³⁾.

Οι πρωτοπόροι τομείς του δικαίου, όπως το δίκαιο της ηλεκτρονικής τραπεζικής, είναι καταδικασμένοι να ακολουθούν τις ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις. Υπό αυτές τις συνθήκες, τις πιθανές λύσεις θα υποδείξει όχι τόσο το θετικό δίκαιο, όσο η ανάγκη διευκόλυνσης των συναλλαγών. Επομένως, πιθανότητα αποτελεσματικής ρύθμισης του internet banking έχουν οι μηχανισμοί εκείνοι που μπορούν να ανταποκριθούν έγκαιρα στις μεταβαλλόμενες συνθήκες της αγοράς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

Αλεξανδρίδου Ε., *Η πρόταση οδηγίας της ΕΕ για το ηλεκτρονικό εμπόριο και η προστασία του καταναλωτή*, σε ΔΕΕ, 2, 2000, σελ. 113.

Αυγητίδης Δ., *Η παράνομη διαφήμιση χρηματιστηριακών συναλλαγών ως πράξη αθέμιτου ανταγωνισμού*, σε ΔΕΕ, 10, 2002, σελ. 943.

Γεωργακόπουλος Λ., *Χρηματιστηριακό και τραπεζικό δίκαιο*, Αθήνα 1999.

Γιαννόπουλος Γ. Ν., *Ροή πληροφοριών στο Διαδίκτυο, Τεχνολογία και Νομικές Ρυθμίσεις*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2002.

Γιαννόπουλος Γ. Ν., *Προστασία προσωπικών δεδομένων και διασπορά πληροφοριών: το πρόβλημα του "ικανοποιητικού επιπέδου προστασίας"*, σε Δικαιώματα του Ανθρώπου, Τόμος 11, σελ. 733, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2001.

Γκόρτσος Χ., *Ο κανονισμός 2560/2001 σχετικά με τις διασυνοριακές πληρωμές σε Ευρώ*, ΔΕΕΤ, αρ. 28, 2002, σελ. 40.

Γκόρτσος Χ., *Το ισχύον κανονιστικό πλαίσιο για τη λειτουργία της ενιαίας κεφαλαιαγοράς στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα*, ΔΕΕΤ, αρ. 30, 2002, σελ. 3.

Chuah J., *Internet Banking – Questioning the Current Response to Account Aggregation*, JIBL, 2002, σελ. 309.

Δέλλιος Γ., *Η απαγόρευση απαλλακτικών ρητρών που "δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης" μετά την τροποποίηση των άρθρων 332, 334 παρ. 2 του ΑΚ (αρ. 2 Ν. 3043/2002)*, σε Αρμενόπουλο, 3, 2003, σελ. 310.

European Central Bank, *Payment and securities settlement*

systems in the European Union (Blue Book), ECB, 2002.

European Central Bank, *e-Payments in Europe – the Eurosystem's perspective*, issues paper, 16 September 2002.

Gillies L., *A review of the New Jurisdiction Rules for Electronic Consumer Contracts within the EU*, Journal of Information Technology Law & Technology, 1, 2001.

Gkoutzinis A., *The Prudential Supervision of Internet Banking in the United Kingdom – Is the "Basel Approach" finding its way through National Regulations?*, JIBL, 2002, σελ. 249.

Γγγλεζάκης Ι., *Τα νομικά ζητήματα της ηλεκτρονικής ανταλλαγής δεδομένων (EDI)*, σε ΕΕμπΔ, 1997, σελ. 239.

Γγγλεζάκης Ι., *Τραπεζικές συναλλαγές μέσω Internet, περιγραφή και νομική προβληματική*, Συνήγορος, 2001, σελ. 205.

Internet Banking, *Αφιέρωμα, στον Οικονομικό Ταχυδρόμο*, 20 Ιουλίου 2002.

Καρακώστας Ι., *Ο αποδέκτης τραπεζικών υπηρεσιών ως καταναλωτής*, σε Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου, 2, 2003, σελ. 97.

Καρακώστας Ι., *Δίκαιο και Internet*, Δίκαιο και Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας, Β' έκδοση, 2003.

Κοτζίμπάση Α., *Οι απαλλακτικές ρήτρες στους γενικούς όρους συναλλαγών*, εκδόσεις Σάκκουλα, 2001.

Κύρτσος Α.-Α., *Τεχνολογικός σχεδιασμός και κοινωνική οργάνωση της ψηφιακής επιχείρησης*, Μεταίχμιο, 2001.

Μεντής Γ., *Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις*, Δίκαιο και Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2000.

Μικρούλεα Α., *Δίκαιο της διαφήμισης και internet*, ΔΕΕ 2001, σελ. 1091.

Παπαϊωάννου Γ., *Η σύμβαση από απόσταση κατά το δίκαιο προστασίας του καταναλωτή*, ΔΕΕ, 2, 2003, σελ. 153.

Παπανικολάου Π., Ρούσσοσ Κ., Χριστοδούλου Κ., Καραμπάτζος Α., *Το νέο δίκαιο της ευθύνης του πωλητή*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2003.

Περάκης Ε., *Σύγχρονα προβλήματα της διαφήμισης*, σε ΔΕΕ 3, 1999, σελ. 251.

Reed C., Walden I. & Edgar L. (eds), *Cross-border Electronic Banking: Challenges and Opportunities*, 2nd edition, Lloyd, London, 2000.

Reed C., *Legal Regulation of Internet Banking: A European Perspective*, Centre for Commercial Law Studies, 1996.

Schu R., *The Applicable Law to Consumer Contracts made over the Internet: Consumer Protection through Private International Law?*, International Journal of Law and Information Technology, Vol. 5, No. 2.

Τριανταφυλλάκης Γ., *Ζητήματα αστικής ευθύνης τραπεζών κατά τη διενέργεια πληρωμών*, ΔΕΕ 1996, σελ. 588.

Χριστοδουλόπουλος Α., *Τράπεζες και ηλεκτρονικό εμπόριο*, σε ΔΕΕΤ, 25-26, 2001, σελ. 122.

Χρυσάνθης Χ., *Η ηλεκτρονική εξυπηρέτηση των σύγχρονων τραπεζικών συναλλαγών*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1997.

⁽⁶³⁾ Π.χ. τις δισιδικίες που αναμένεται αυξημένος κύκλος εργασιών λόγω ομογένειας όπως ΗΠΑ, Καναδά, Αυστραλία κ.λπ.